

pre més en valdrà menys'), doc. de l'Alt Cardener segle XII (PPujol, *DocVgUrg.*, 4.25): *ein* aquí és grafia per *eyn* = *ey*, naturalment. Amb *ny* palatal, en efecte, és la forma que trobem quasi sempre des dels orígens: així en la quasi totalitat de la quarantena d'exemples que n'aplega Alart en docs. rossellonesos, des de 1297 fins a la fi del S. XIV, i en els medievals de Mallorca que dona Niepage des de 1282 (Niepage, *R. de Dial. Rom.* II, 6). Quant a la terminació, la *y* palatal de *menys* era general, i degué ser-ho des dels orígens, encara que antigament aparegui a vegades la grafia *mens*: «Al feyt de l'ajuda, vos respouem que-us ajudarem --- que con [= quant, 'per poc que sigui'] que *y* metamés, no-y metrem mens», Jaume I (§ 531, Ag., 511), però *menys* com a variant de ms. diferent; i cal tenir en compte que en els mss. de l'època inicial s'usava encara *n* com a símbol indistint de *y*.

Des d'antic el veiem també en la combinació *menys de*, que encara que en l'origen pogué significar pròpiament 'llevat, excepte, fora de', tot seguit apareix convertida en perfecte sinònim de 'sense': «veuran les penes infernals --- estant eyls en lo vas--- --- Dix lo gentil: ---¿Con pot home mort veher ço que tu dius, con sia lo cors *menys* de l'ànima, e con cors *menys* de l'ànima no pusca veher ni entendre ni parlar ni respondre?», Llull (*Gentil*, 249). Més sovint sense article: «prestar a joc, en rauba ni *menys de rauba*», doc. ross. de 1302 (ib.), o sigui 'amb penyora (= amb dipòsit d'un objecte de valor) o sense penyora'; «l'infant de Portugal e don Nuno --- passaren a Eviça, e preseren terra *menys de* negun contrast que no-ls faeren los de la Ila --- e conbateren-la», Jaume I (*Crònica*, Ag., p. 174); «so és que lavés la dita lana o fes lavar *meys* d'aygua cauda», doc. ross. a. 1312, RLR xxviii, 62; «veets encara aquesta gent de vostra host tota que criden: ---En Sicília! En Sicília! ---Doncs senyor, què esperats? Que tuit vos proferem --- e som tuit aparelats, que *menys* de sou vos seguirem», Muntaner (*Cròn.*, § 7, Casac. I, 120.7). Amb aquesta funció fou molt usual en tota l'Edat Mitjana, i després decaigué i s'oblidà, tant que avui sembla cosa estranya, i no obstant encara està en ús almenys en els nostres Pirineus centrals: «una porta no pot tancar *menos de galfó*» (si no hi ha golfos) Tavascan (1934).

També en occità antic termina en palatal, *menhs* (grafiat, o així, o bé l'equivalent *meins*) des dels orígens (P. de Corbiac, Guillem de Berguedà, G. de Bornelh, G. Faidit, P. Vidal etc.); com és normal *-nhs* es torna *-nz* en l'arcaic *Boeci* (v. 132); i encara que sovint aparegui en la forma *mens*, cosa natural donada l'antiguitat de la despalatalització de totes les finals en la major part del domini occità, i més anticipada encara davant *s*, però és sempre amb *n* fixa (no reduït a **mes* com correspondria a l'evolució dels mots en *-n's*); al contrari, rimant amb els mots en *-nr's* o amb un antic *-nhs*: *mens* rima amb *blasten(hs)* en Ventadorn (Appel, *Chr.*, 18.31), amb *jens* GENTES i amb els adverbis en *-ments* en altres passatges, de Corbiac etc. (enloc no es troba **mes*, PSW v, 197-8, Appel, Rayn.).

Podem estar segurs doncs que el punt de partida en occità fou també *meys* pertot. I notem que hi ha *n* conservada en tots els parlars moderns (com posa de relleu tothom: Zaun, Appel, Rohlf, Gc.; Schultz-Gora, *Aprov. Elbuch.*, § 461; Herzog, *Liubl.* xxviii, 158 etc). En la llengua d'oc moderna la reducció de *-nh* a *-n* és general: almenys és sense excepció, ni en els parlars pirinencs, en les formes flexives en *-s* (plurals, segones persones etc.); és clar que avui hi ha *mens* fins en aranès i tot al llarg del gascò, però és perquè allà el plural de *báy*, *prèy*, *púy* és *báns*, *préns*, *púns*, com *burúl*, *búl*, *gúl* es tornen en plural *burúls*, *búls*, *gúls*. Però en bearnès antic, *menhs* (Lespy-R.).

Com que en llatí no hi ha altra forma coneguda que *minus* havia de sorprendre aquesta palatal catalana i occitana. M-Lübke sortí del pas (*Rom. Gramm.* II, 66; REW, 5594) dient que era «analògic de *melhs* MELIUS»; altres¹ parlaren d'influència dels restants comparatius neutres, puix que tots són en *-IUS* en llatí: l'oposat de *minus* és *maius*, i així mateix hi ha *melius* amb *peius*; *longius* amb *brevius*; *sordidius*, *inferius*, *superius*, *exterius*... La nota de M-L., laconica i sense explicacions, fou repetida irreflexivament per bastants (Herzog, Appel etc.).

Però per què precisament MELIUS? Zaun li objectà que *melius* justament no és l'oposat a *minus*, que no és pejoratiu o melioratiu sinó cosa de quantitat, i per consegüent postulà una base *MINIUS modelada sobre tots aquells. Encara M-Lübke replicant-hi (ZRPb. xxxix, 382) insistí mantenint la seva autoritat, i segurament perquè *MINIUS no és forma documentada. Però per més que allegués algun cas en què Appel tradueix *melhs* com a 'més',² no sols les raons donades per Zaun són evidents, sinó que hem de sospitar que aquí M-Lübke es deixava desviar cap a una analogia de lletres (la *-hs* de *melhs* = a la de *menhs*, confusió de lletres amb fonemes) i perquè devia donar molt menys abast del que té a l'extensió de la palatal. En aquell temps en què es prescindia del català i no es coneixia bé la fonètica històrica occitana, sobretot en els detalls dialectològics i del grups finals, M-L. devia estar amb la impressió que es tractava d'una variant d'alguns trobadors, desmentida per les altres llengües i parlars de la família.

Sabent avui el gran abast del fet, no podem dubtar a rebutjar la seva posició. I hem de pendre-ho com un resultat de la influència del conjunt de tots els comparatius neutres: en català la forma de *mills* s'allunya més encara de *menys*. I no hem d'oblidar que l'occità antic justament mantingué més que les llengües germanes les restes de comparatius llatins: SORDIDIUS > *sordeis*, LONGIOREM > *lonbor*, EXTERIUS > oc. ant. *estiers*, cat. ant. *estirs*, absents de l'it., cast., port.; el fr. *moins* pot sortir de *MINIUS*, o correspondre, tan bé o millor, al tipus *MINIUS, *menhs*.

En català modern apareixen altres formes junt amb *menys*. Apareix ja d'antic una variant *manco*, com en italià junt amb el més general *meno*, apareix *manco*, de gran extensió, en parlar no sols dialectal, sinó (i ja d'antic) en tons més o menys familiars de la llengua.